

نقش منبع کنترل و توانایی حل مسئله اجتماعی در پیش‌بینی انگیزه پیشرفت دانش‌آموزان Investigate the role of locus of control and social problem-solving competence in predicting students' achievement motivation

Somayeh Akbari Moayyed
 Master of Psychology, Allameh Tabataba'i
 University

سمیه اکبری موید
 کارشناس ارشد روانشناسی دانشگاه علامه طباطبایی

چکیده

Abstract

The purpose of the present research is to investigate the role of locus of control and social problem-solving competence in predicting students' achievement motivation in Karaj, Iran. The present study is of the correlational research type. The research population includes all female and male students in District four in Karaj, from among whom 200 students (100 female students and 100 male students) were selected as the sample with the multistage cluster sampling method. For assessment of the research variables, Hermens' (1970) achievement motivation questionnaire, Rotter's (1966) locus of control scale, and the revised short-form social problem-solving questionnaire were used. Pearson's correlation coefficient and regression analysis were used for data analysis. The results of the research demonstrated that there is significant correlation between locus of control and achievement motivation and all the social problem-solving components except the impulsiveness component. Furthermore, the results of regression analysis demonstrated that locus of control and problem-solving competence are powerful predictors of achievement motivation.

هدف پژوهش حاضر بررسی نقش منبع کنترل و توانایی حل مسئله اجتماعی در پیش‌بینی انگیزه پیشرفت دانش‌آموزان شهر کرج است. مطالعه حاضر از نوع مطالعات همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر منطقه چهار کرج در سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴ است که از این میان تعداد ۲۰۰ دانش‌آموز (۱۰۰ دانش‌آموز دختر و ۱۰۰ دانش‌آموز پسر) به عنوان نمونه با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. برای سنجش متغیرهای پژوهش از پرسشنامه انگیزه پیشرفت هرمنس (۱۹۷۰)، مقیاس منبع کنترل راتر (۱۹۶۶) و فرم کوتاه پرسشنامه حل مسئله اجتماعی دزوریلا و همکاران (۲۰۰۲) استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که بین منبع کنترل و انگیزش پیشرفت رابطه مثبت و معنادار، بین مؤلفه‌های جهت‌گیری مثبت به مسئله و حل مسئله منطقی با انگیزش پیشرفت رابطه مثبت و معنادار، بین جهت‌گیری منفی به مسئله و سبک اجتنابی با انگیزش پیشرفت رابطه منفی و معنادار و بین سبک تکانشی با انگیزش پیشرفت رابطه معنادار وجود ندارد. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که منبع کنترل و توانایی حل مسئله پیش‌بینی‌کننده‌ای قوی برای انگیزه پیشرفت می‌باشند.

Keywords: Achievement Motivation, Locus of Control, Social Problem-Solving

واژگان کلیدی: انگیزه پیشرفت، منبع کنترل، حل مسئله اجتماعی

پذیرش: فروردین ۹۷

دریافت: تیر ۹۶

نوع مقاله: پژوهشی

مقدمه

بحث انگیزش در روانشناسی به خصوص روانشناسی تربیتی اهمیت ویژه‌ای دارد، بدون شناخت انگیزه‌های رفتار، درک پدیده‌های روان‌شناختی امکان ندارد. نه تنها بررسی علمی رفتار، بلکه در زندگی روزمره انسان، انگیزه نقش مهمی را ایفا می‌کند. چون آدمی موجود شگفت‌انگیزی است که می‌تواند رویدادها را درک کند، به قضاوت‌های پیچیده دست زند، اطلاعات را به خاطر آورد، مسائلی را حل کند و نقشه‌ای را عملی سازد. نظریه‌های گوناگون در تعریف و تبیین انگیزش مفاهیم مختلفی را مورد بحث قرار داده‌اند. یکی از این مفاهیم مفهوم نیاز است. نیاز به یک حالت کمبود و فقدان در موجود زنده اشاره دارد. نیاز انواع گوناگون دارد. یکی از این نیازها که پژوهش‌های زیادی را به خود اختصاص داده نیاز به پیشرفت است (زارع و محمدزاده، ۱۳۹۱). نظریه انگیزش پیشرفت بر تحقیقات اولیه مک‌کلند، اتکینسون،

کلارک و لوول^۱ استوار است (سیف، ۱۳۹۰). پژوهشگران انگیزشی عقیده دارند که انگیزه پیشرفت، یک تعامل بین متغیرهای موقعیتی و انگیزه مربوط به فرد برای رسیدن به موفقیت است. این دو به طور مستقیم در پیش‌بینی رفتار، درگیر دو نوع انگیزه ضمنی و صریح هستند. انگیزه‌های ضمنی، خودبه‌خود عمل می‌کنند و از آن به انجام وظیفه نیز نام برده می‌شود و از طریق مشوق‌های ذاتی برای انجام کار تحریک می‌شوند؛ اما انگیزه‌های صریح از طریق انتخاب عمدی و اغلب برای دلایل بیرونی تحریک می‌شوند (برونزتین و مایر^۲، ۲۰۰۵). نیاز به پیشرفت یک انگیزه روان‌شناختی است که نقش مهمی در موفقیت و پیشرفت یک فرد بازی می‌کند و اساس دستیابی به موفقیت و رسیدن به تمام آرزوها در زندگی است (لیبرمن و ری میدیوس^۳، ۲۰۰۷). همچنین، تعامل بین متغیرهای محیطی و انگیزه فرد برای رسیدن به موفقیت است (برونزتین و مایر^۴، ۲۰۰۵). منظور از انگیزه پیشرفت یا انگیزش موفقیت، "میل یا اشتیاق برای کسب موفقیت و شرکت در فعالیت‌هایی است که موفقیت در آن‌ها به کوشش و توانایی شخص وابسته است" (اسلاوین، ۱۳۹۳).

به نظر می‌رسد یکی از متغیرهایی که بر انگیزش پیشرفت تأثیر دارد، توانایی حل مسئله اجتماعی است. با توجه به منطق زیست اجتماعی انسان، مسائل مطرح برای انسان به‌طور چشمگیری ریشه و اساس اجتماعی دارند که انسان در مواجهه و به منظور حل مسائل ساده و پیچیده‌ای که همه‌روزه پیش رو دارد باید از توانایی‌های خود و دیگران کمک بگیرد. مهارت حل مسئله، فرایندی شناختی- رفتاری است که افراد به واسطه آن راهبردهای مؤثر برای مقابله با موقعیت‌های مساله‌زا در زندگی را شناسایی می‌کنند (ثابت و جمشیدی‌فر، ۱۳۹۱). این فرایند هم پاسخ‌های بالقوه مؤثر برای موقعیت‌های دشوار را فراهم می‌کند هم احتمال انتخاب مؤثرترین پاسخ‌های متعدد را افزایش می‌دهد. آموزش بر پایه حل مسئله، باعث افزایش توانایی افراد در حیطه مهارت‌های تکنیکی، اجتماعی، شناختی و آموزشی می‌شود که حیطه اجتماعی قوی‌ترین مورد است (چون هاکوت کو، ونگ و کو^۵، ۲۰۰۸). حل مسئله اجتماعی، یک راهبرد کلی است که افراد به واسطه آن برای موقعیت‌های چالش‌برانگیز پاسخ‌های مقابله‌ای مؤثر پیدا می‌کنند. حل مسئله اجتماعی یک فرایند چندبعدی تعاملی است که از دو مؤلفه اصلی نسبتاً مستقل تشکیل شده که عبارتند از جهت‌گیری نسبت به مسئله و مهارت‌های حل مسئله. جهت‌گیری نسبت به مسئله، اشاره به چگونگی توجه افراد به مسائل در محیط اطراف آن‌ها دارد و تا حدودی الگوی شناختی-هیجانی ثابتی که افراد نسبت به مسائل زندگی خود دارند و چگونگی ارزیابی آنان از ظرفیت‌های حل مسئله‌ای خود را نشان می‌دهد. مهارت حل مسئله، یک الگوی ویژه از کنش‌ها و افکار است و در افرادی که برای حل مسئله معینی تلاش می‌کنند، دیده می‌شود (ثابت و جمشیدی‌فر، ۱۳۹۱). چنانکه پژوهش‌های انجام‌شده توسط دانشمندان توانایی حل مسئله اجتماعی را به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل پیش‌بینی‌کننده انگیزه پیشرفت در تمامی سطوح زندگی از جمله تحصیل معرفی نموده‌اند و به رابطه مثبت بین توانایی حل مسئله اجتماعی و انگیزه پیشرفت اشاره کرده‌اند. همچنین پژوهشگران در بررسی‌های خود به نقش مؤثر توانایی حل مسئله اجتماعی بر انگیزه پیشرفت تحصیلی، پیشرفت شغلی و کارکردهای شناختی مغز دست یافته‌اند. ربکا و شی-فونگ^۶ (۲۰۱۳) نیز نشان دادند که بین نیازهایی که در بردارنده اهداف اجتماعی می‌باشند و انگیزه پیشرفت، رابطه مثبت معنی‌داری وجود دارد.

یکی دیگر از عوامل مرتبط با انگیزش پیشرفت، منبع کنترل است (ولی زاده، فتحی آذر و زمان زاده، ۱۳۸۶). یکی از وجوه قابل‌مطالعه و مهم شخصیت بررسی مکان کنترل در افراد است، منبع کنترل توانایی شناختی است که بر پایه آن فرد با انجام رفتار مشخص در موقعیتی معین پاداش‌ها را به دست می‌آورد و یا ممکن است به دلیل نقص شناخت قادر به اعمال چنین کنترلی بر رویدادها را نداشته باشد (خوی نژاد، رجایی، شکیب و رحیمی، ۱۳۸۷). در نظریه یادگیری اجتماعی راتر^۷ منظور از منبع کنترل، منبع کنترل درونی و منبع کنترل بیرونی است. افراد با منبع کنترل بیرونی معتقدند که موفقیت و شکست آن‌ها توسط عوامل بیرونی مانند سرنوشت، شانس، افراد قدرتمند و نیروهای محیطی غیرقابل‌پیش‌بینی اداره می‌شوند، اما افراد با منبع کنترل درونی معتقدند که اعمال و توانایی‌های آن‌ها تعیین‌کننده موفقیت‌ها و شکست‌های آن‌ها است. افرادی دارای جهت‌گیری درونی محبوب‌ترند، عزت‌نفس بالاتری دارند، از لحاظ اجتماعی توانمندترند، به احتمال کمتری دچار هیجان و بزهکاری می‌شوند و با استرس بهتر مقابله می‌کنند (حیدری تفرشی، ۱۳۹۱). در واقع کنترل داشتن بر زندگی خود آثار سودمندی دارد و سبب سازگاری روان‌شناختی بیشتر و کاهش مشکلات جسمی، روانی

¹ Atkinson, Clark & Lowell

² Brunstien & Maier

³ Liebermanh, Remedios

⁴ Brunstein, Maier

⁵ Choon-HuatKohoo, Wong & Koh

⁶ Rebeca & Shui-fong

⁷ Social Learning Theory of Rotter

و رفتاری می‌شود (تامپسون و همکاران، ۲۰۱۳). لذا شناسایی و بررسی منبع کنترل در توصیف چگونگی عملکرد افراد اهمیت بسزایی دارد، خصوصاً شناخت همبسته‌های آن مانند پیشرفت تحصیلی و انگیزش پیشرفت... می‌تواند در شکل‌گیری و عوامل مؤثر بر آن در دانش‌آموزان کمک کند. با توجه به مطالب فوق با شناخت فراگیران از مرکز کنترل خود و همچنین شناخت معلمان از منبع کنترل دانش‌آموزان و در مسیر درست قرار دادن آن، گام مثبتی جهت بهبود پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان برداشته می‌شود و از افت تحصیلی که معضل کنونی بسیاری از کشورهاست جلوگیری می‌شود؛ بنابراین با توجه به مطالب گفته‌شده، هدف پژوهش حاضر بررسی نقش منبع کنترل و توانایی حل مسئله اجتماعی در پیش‌بینی انگیزه پیشرفت دانش‌آموزان است.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر توصیفی و از نوع همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر منطقه چهار شهر کرج است. گروه نمونه شامل ۲۰۰ نفر (۱۰۰ دختر و ۱۰۰ پسر) از این دانش‌آموزان می‌باشد که با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند.

ابزارهای پژوهش

برای سنجش متغیرهای پژوهش از پرسشنامه انگیزه پیشرفت هرمنس (۱۹۷۰)، پرسشنامه منبع کنترل راتر (۱۹۹۶) و فرم کوتاه پرسش‌نامه حل مسئله اجتماعی - تجدیدنظر شده استفاده شد.

پرسشنامه انگیزه پیشرفت هرمنس (۱۹۷۰): این پرسشنامه توسط هرمنس (۱۹۷۰) تدوین و طراحی شد. این پرسشنامه دارای ۲۹ پرسش چهارگزینه‌ای است. دامنه تغییرات آن بین ۲۹ تا ۱۱۶ می‌باشد. نمره بالا نشان‌گر انگیزه پیشرفت بالا و نمره پایین نشان‌گر انگیزه پیشرفت پایین می‌باشد. هرمنس (۱۹۷۰) برای نوشتن سؤالات پرسشنامه انگیزش پیشرفت ده ویژگی که افراد دارای انگیزش پیشرفت بالا را از افراد با انگیزه پیشرفت پایین متمایز می‌کند، به عنوان مبنا و راهنما برای انتخاب سؤالات برگزیده است. ابتدا وی ۹۲ سؤال برای پرسشنامه تهیه کرد و در نهایت بر اساس میزان ضریب همبستگی که بین هر سؤال و رفتار پیشرفت‌گرا به دست آورد، ۲۹ سؤال چندگزینه‌ای را به عنوان پرسشنامه نهایی انگیزش انتخاب نمودند. از آنجاکه هرمنس سؤالات این پرسشنامه را بر اساس پژوهش‌های قبلی درباره انگیزش پیشرفت نوشته است و در نهایت ضریب همبستگی هر سؤال را با رفتارهای پیشرفت‌گرا محاسبه کرده است، از این رو آزمون دارای روایی می‌باشد و این آزمون را روی نمونه ۸۰۰ نفری متشکل از اجرا کرده و ضریب همبستگی که برای سؤالات پرسشنامه گزارش شده به ترتیب سؤالات پرسشنامه در دامنه‌ای از ۰/۵۷ تا ۰/۳۰ است (شاه میرزایی، ۱۳۹۱). هرمنس برای برآورد روایی آزمون، روش اعتبار محتوا را به کار گرفت که بنیان آن بر پژوهش‌های پیشین درباره انگیزه پیشرفت بود. او همچنین ضریب همبستگی دو پرسش را با رفتارهای پیشرفت‌گرا برآورد کرد که نشان‌دهنده روایی بالای آزمون بود ($R=0/88$). برای برآورد پایایی نیز دو روش آلفای کرونباخ و بازآزمایی پس از گذشت به هفته را به کار گرفته شد که پایایی به ترتیب ۰/۸۲ و ۰/۸۵ به دست آمد.

مقیاس منبع کنترل: این آزمون توسط راتر (۱۹۶۶) برای ارزیابی انتظارات تعمیم یافته فرد، در زمینه کنترل درونی یا بیرونی تقویت، تهیه گردیده است. این پرسشنامه شامل ۲۹ جفت جمله است که با (الف و ب) مشخص شده‌اند (شعبانی بهار، یلفانی و قارلقی، ۱۳۸۹). از آزمودنی خواسته می‌شود بین هر جفت سؤال یکی را انتخاب کند و علامت بزند. راتر ۲۳ ماده از مواد این پرسشنامه را با هدف مشخص، جهت روشن شدن انتظارات افراد درباره منبع کنترل تدوین کرده و ۶ ماده دیگر خنثی است که منظور آن ابهام بخشیدن به آزمون است. دامنه‌ی نمرات از صفر تا ۲۳ است. در این مقیاس نمرات بالاتر از ۹ برای منبع کنترل بیرونی و نمرات پایین‌تر از آن برای منبع کنترل درونی در نظر گرفته شده است (قهرمانی، آراسته نظر و معمار، ۱۳۹۰). حسن شاهی (۱۳۷۹) با استفاده از روش آلفای کرونباخ پایایی مقیاس راتر را برابر با ۰/۷۸ برآورد نموده است (به نقل شعبانی بهار و همکاران، ۱۳۸۹).

فرم کوتاه پرسش‌نامه حل مسئله اجتماعی - تجدیدنظر شده (SPSI-R:SF): یک مقیاس خود گزارشی ۲۵ ماده ایست که براساس مدل حل مسئله اجتماعی دزوریل و همکاران (۲۰۰۲) به منظور اندازه‌گیری پاسخ‌های شناختی، عاطفی و رفتاری افراد به مسائل زندگی واقعی طراحی شده است. این پرسشنامه از پنج زیرمقیاس ۱. جهت‌گیری مثبت به مسئله (PPO)، ۲. جهت‌گیری منفی به مسئله (NPO)، ۳. حل مسئله منطقی (RPS)، ۴. سبک شتاب‌زده/سنجیده (ICS)، ۵. سبک اجتناب (AS)، تشکیل شده است. هر زیرمقیاس

Investigate the role of locus of control and social problem-solving competence in predicting students'

متشکل از پنج ماده است که تعدادی از آن‌ها مثبت (برای مثال: وقتی با مسئله‌ای روبرو می‌شویم، معمولاً بر این باورم برای آن راه‌حلی وجود دارد) و تعدادی دیگر منفی (برای مثال: مسئله دشوار من را نگران می‌سازد) است. آزمودنی‌ها پاسخ خود را در یک طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای مشخص می‌کنند. در پژوهش صالحی و همکاران (۱۳۸۸) به منظور بررسی ساختار عاملی و ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه حل مسئله اجتماعی (فرم کوتاه تجدید نظر شده)، ۲۵۳ دانشجوی پسر و ۲۷۵ دانشجوی دختر دانشگاه‌های آزاد اسلامی پرسشنامه حل مسئله اجتماعی (۲۰۰۲) و پرسشنامه پنج عامل بزرگ شخصیت (۱۹۹۱) را تکمیل کردند. تحلیل مؤلفه‌های اصلی، پنج عامل نظری حل مسئله اجتماعی (شامل جهت‌گیری مثبت نسبت به مسئله، جهت‌گیری منفی نسبت به مسئله، حل منطقی مسئله، سبک اجتنابی و سبک تکانشی / بی‌دقتی) را تأیید و نتایج تحلیل عاملی تأییدی از ساختار عاملی به‌دست‌آمده را حمایت کرد. ضرایب همبستگی بین عامل‌های پرسشنامه حل مسئله اجتماعی و پرسشنامه پنج عامل بزرگ شخصیت مبین روایی همگرای این پرسشنامه است. ضرایب آلفای کرونباخ برای عامل‌های جهت‌گیری مثبت نسبت به مسئله، جهت‌گیری منفی نسبت به مسئله، حل منطقی مسئله، سبک اجتنابی و سبک تکانشی / بی‌دقتی، به ترتیب ۰/۸۰، ۰/۷۱، ۰/۷۷، ۰/۶۸، ۰/۷۳ به دست آمد.

روش تحلیل داده‌ها

تحلیل داده‌ها با کمک نرم‌افزار تحلیل آماری SPSS نسخه ۲۲ انجام شد. به منظور تحلیل داده‌ها برای آزمون سؤال‌های پژوهش، از آزمون‌های آماری همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون استفاده شد.

یافته‌ها

اطلاعات توصیفی شرکت‌کنندگان در جدول ۱ آمده است:

جدول ۱: توصیف داده‌های متغیرهای پژوهش

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	ضریب چولگی	ضریب کشیدگی
انگیزش پیشرفت	۹۷/۳۳	۱۱/۰۶	-۰/۰۰۶	-۱/۷۹
منبع کنترل	۱۶/۵۲	۵/۰۵	-۰/۱۷	-۱/۶۱
جهت‌گیری مثبت به مسئله	۱۶/۲۰	۳/۳۳	-۰/۷۵	-۰/۶۱
جهت‌گیری منفی به مسئله	۱۰/۸۲	۲/۴۷	۰/۱۲	-۱/۱۷
حل مسئله منطقی	۱۶/۳۵	۲/۱۳	۰/۱۷	-۰/۵۲
سبک اجتنابی	۱۰/۵۸	۳/۴۹	۰/۴۳	-۰/۴۱
سبک تکانشی	۱۵/۵۷	۱/۸۰	-۰/۱۳	۱/۴۲

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود میانگین برای مؤلفه‌های انگیزش پیشرفت ۹۷/۳۳ و انحراف معیار ۱۱/۰۶ و میانگین منبع کنترل ۲۲/۱۹ و انحراف معیار ۵/۳۳ می‌باشد. همچنین در بین مؤلفه‌های حل مسئله، مؤلفه حل مسئله منطقی با میانگین ۱۶/۳۵ و انحراف معیار ۲/۱۳ بیش‌ترین و سبک اجتنابی با میانگین ۱۰/۵۸ و انحراف معیار ۳/۴۹ کمترین میانگین را دارند. چون ضریب چولگی و کشیدگی برای تمام متغیرها در بازه‌ی ۲- و ۲ قرار می‌گیرد داده‌ها نرمال می‌باشند. در جدول زیر به بررسی رابطه بین متغیرهای پژوهش با استفاده از آزمون همبستگی پیرسون پرداخته می‌شود:

جدول ۲: بررسی همبستگی بین متغیرهای پژوهش

انگیزه پیشرفت	
منبع کنترل	**۰/۴۳
جهت‌گیری مثبت به مسئله	**۰/۷۴
جهت‌گیری منفی به مسئله	-۰/۸۵
حل مسئله منطقی	**۰/۶۲

سبک اجتنابی	۰/۷۲*
سبک تکانشی	۰/۱۱

$P < 0.05$ *, $P < 0.01$ **

جدول شماره (۲) همبستگی بین متغیرها را با استفاده از آزمون همبستگی پیرسون نشان می‌دهد. همان‌طور که نشان داده می‌شود بین منبع کنترل و انگیزش پیشرفت رابطه مثبت و معنادار، بین مؤلفه‌های جهت‌گیری مثبت به مسئله و حل مسئله منطقی با انگیزش پیشرفت رابطه مثبت و معنادار، بین جهت‌گیری منفی به مسئله و سبک اجتنابی با انگیزش پیشرفت رابطه منفی و معنادار و بین سبک تکانشی با انگیزش پیشرفت رابطه معنادار وجود ندارد.

برای تعیین میزان پیش‌بینی‌کنندگی انگیزش پیشرفت با استفاده از متغیر توانایی حل مسئله اجتماعی از آزمون تحلیل رگرسیون استفاده شد.

جدول ۳: نتایج رگرسیون چند متغیری (روش ورود) برای پیش‌بینی انگیزش پیشرفت

متغیر ملاک	متغیرهای پیش‌بین	F	R ²	Beta	انحراف استاندارد	T
انگیزش پیشرفت	جهت‌گیری مثبت حل مسئله	۴۹۷/۲۲	۰/۸۸	۰/۹۱	۶/۷۷	۲۰/۴۷
	جهت‌گیری منفی حل مسئله			-۰/۵۱	۰/۲۵	۱۱/۷۲
	سبک منطقی حل مسئله			۰/۸۹	۰/۲۲	-۱۰/۱۰
	سبک اجتنابی حل مسئله			-۰/۱۹	۰/۲۵	۱۷/۹۳
	سبک تکانشی حل مسئله			۰/۰۲	۰/۱۰	-۵/۸۸

* همبستگی در سطح ۰/۰۵

نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون که در جدول شماره (۳) ارائه شده است نشان می‌دهد که جهت‌گیری مثبت حل مسئله ($P < 0.05$), سبک منطقی حل مسئله ($P < 0.05$, $t_r = 20.47$, $Beta = 0.91$), سبک اجتنابی حل مسئله ($P < 0.05$, $t_r = 11.72$, $Beta = -0.51$) و سبک تکانشی حل مسئله ($P < 0.05$, $t_r = 17.93$, $Beta = -0.19$) به صورت منفی و معنی‌دار انگیزش پیشرفت را پیش‌بینی می‌کند ($P < 0.05$, $F = 497.22$, $R^2 = 0.88$). همچنین سبک تکانشی حل مسئله ($P > 0.05$, $t_r = -5.88$, $Beta = 0.02$) نتوانست انگیزش پیشرفت را پیش‌بینی کند. این متغیرها در مجموع ۸۸ درصد از واریانس نمره‌های انگیزش پیشرفت را تبیین می‌کنند. مقایسه ضرایب بتا نشان داد مهم‌ترین عامل پیش‌بینی‌کننده انگیزش پیشرفت، جهت‌گیری مثبت حل مسئله است.

برای تعیین میزان پیش‌بینی‌کنندگی انگیزش پیشرفت با استفاده از متغیر منبع کنترل از آزمون تحلیل رگرسیون استفاده شد.

جدول ۴: نتایج رگرسیون دو متغیری (روش ورود) برای پیش‌بینی انگیزش پیشرفت

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	F	R ²	Beta	انحراف استاندارد	T
انگیزش پیشرفت	منبع کنترل	۱۲۹/۲۰	۰/۲۵	۰/۰۹	۰/۰۹	۱۱/۳۶

* همبستگی در سطح ۰/۰۱

جدول شماره (۴) نتایج حاصل از رگرسیون دو متغیری را نشان می‌دهد. بر این اساس می‌توان این‌گونه نتیجه‌گیری کرد که متغیر پیش‌بین (منبع کنترل) با توجه به میزان ($P < 0.01$, $t_r = 11.36$, $Beta = 0.09$) توانسته است متغیر ملاک (انگیزش پیشرفت) را به طور مثبت و معنادار پیش‌بینی کند. همچنین متغیر پیش‌بین (منبع کنترل) توانسته است ۰/۲۵ درصد از واریانس نمره انگیزش پیشرفت را تبیین کند.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش نشان داد که بین منبع کنترل و انگیزه پیشرفت دانش‌آموزان رابطه معنی‌دار وجود دارد. نتایج رگرسیون چند متغیری نیز نشان داد که منبع کنترل می‌تواند یکی از پیش‌بینی‌کننده‌های قوی، انگیزش پیشرفت به حساب آید. یافته مطالعه حاضر با یافته مطالعات انجام شده توسط لطفی عظیمی، افروز، درتاج و طاوسی (۱۳۹۵)، حساس خواه و جاهدی (۲۰۱۵) و حمیدی، دماوندی و آق (۱۳۹۳) همسو است. حساس خواه و جاهدی (۲۰۱۵) نشان دادند انگیزش پیشرفت در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان نقش بسزایی دارد و دانش‌آموزان با منبع کنترل درونی از سطوح بالای انگیزش پیشرفت برخوردارند. ولی زاده و همکاران (۱۳۸۷) در مطالعه‌ای بر روی دانشجویان پرستاری و مامایی اظهار نمودند که بین منبع کنترل، راهبردهای انگیزشی برای یادگیری و پیشرفت تحصیلی ارتباط وجود دارد. تلا و همکاران (۲۰۰۲) نیز دریافتند که منبع کنترل پیش‌بینی‌کننده خوبی برای رفتارهای تحصیلی و اجتماعی است (تلا، ۲۰۰۷).

افراد با منبع کنترل درونی ممکن است محرک‌های نیرومندتر و انرژی بیشتری برای پیگیری اهداف خود داشته باشند. داشتن هدف و امید دستیابی به آن، بامعنا دادن به زندگی فرد، وی را در مسیر خاصی قرار می‌دهد. در نتیجه در رویارویی با مشکلات تحصیلی و زندگی مقاوم‌تر می‌شود. دانش‌آموزان با منبع کنترل درونی آینده را بهتر از حال می‌بینند و معتقدند این قدرت را دارند که آینده‌ای خوب برای خود بسازند؛ این دسته از افراد پرنرژی و سرشار از زندگی هستند. برای مشکلاتی که در طول مسیر با آن‌ها روبرو می‌شوند راه‌حلی را ارائه می‌دهند و در نتیجه به موفقیت فکر می‌کنند (لطفی عظیمی و همکاران، ۱۳۹۵). منبع کنترل انتظار تعمیم‌یافته‌ای است که شخص انتظار دارد که اتفاقات و رویدادهای زندگی او حاصل اعمال و رفتارهای خودش هستند. چنین افرادی محیطشان را انتخاب، سازمان‌دهی و حتی خلق می‌کنند و به همان‌گونه‌ای که معتقدند، می‌توانند یادگیری‌شان را بهینه کنند؛ بنابراین بدیهی است که این افراد به لحاظ اعتمادبه‌نفس بالا از انگیزه بیشتری برای دستیابی به پیشرفت برخوردار باشند.

یافته دوم پژوهش حاضر مؤید آن است که مؤلفه‌های توانایی حل مسئله اجتماعی می‌توانند در پیش‌بینی انگیزه پیشرفت دانش‌آموزان مؤثر باشند. نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون نشان می‌دهد که جهت‌گیری مثبت حل مسئله و سبک منطقی حل مسئله، به صورت مثبت و معنی‌دار و جهت‌گیری منفی حل مسئله، سبک تکانشی حل مسئله، به صورت منفی و معنی‌دار انگیزش پیشرفت را پیش‌بینی می‌کند. در صورتی که سبک اجتنابی حل مسئله توانایی پیش‌بینی انگیزش پیشرفت را ندارد.

حل منطقی مسئله، بعد سازنده‌ای است که ممکن است به عنوان شیوه منطقی، خردمندانه و نظام‌مند، یک مهارت کارآمد و سازش یافته در حل مسئله توصیف شود. فردی با چنین سبکی در حل مسئله، هنگام مواجهه با مشکل، با دقت و نظام‌مند اطلاعات و حقایق را جمع‌آوری و پس از تعیین موانع و خواسته‌ها، هدفی را مشخص، راه‌حل‌های جایگزین را پیش‌بینی و عواقب احتمالی را ارزیابی می‌کند. از سوی دیگر جهت‌گیری نسبت به مسئله اشاره به چگونگی توجه افراد به مسائل اطرافشان دارد و تا حدودی بیانگر یک الگوی شناختی-هیجانی ثابت است که افراد نسبت به مسائل زندگی خود دارند و چگونگی ارزیابی آنان را از ظرفیت‌های حل مسئله نشان می‌دهد. به طوری که این دو سبک از حل مسئله به عنوان نیرومندترین متغیرهای پیش‌بین، پیش‌بین مثبت و معنادار برای انگیزه پیشرفت محسوب می‌شوند؛ اما دو متغیر جهت‌گیری منفی حل مسئله و سبک تکانشی حل مسئله به عنوان پیش‌بینی‌کننده انگیزه پیشرفت محسوب می‌شوند با این وجود که پیش‌بینی منفی و معنادار برای انگیزه پیشرفت هستند. افرادی که به صورت تکانشی عمل می‌کنند اغلب شتاب‌زده به اولین فکری که به ذهنش می‌رسد، رجوع کرده، سریع، بی‌دقت و نامنظم، جایگزین‌ها و عواقب را از نظر می‌گذراند و نتایج، بی‌دقت و نامناسب مورد ارزیابی و نظارت او قرار داده می‌شوند. افراد دارای سبک اجتنابی، به جای مواجهه با مسئله از آن اجتناب کرده و تا آنجا که ممکن است حل مسئله را به تأخیر می‌اندازد و امید دارد که یا مسئله خود حل شود یا به وسیله دیگران حل شود این سبک حل مسئله قادر به پیش‌بینی متغیر انگیزه پیشرفت نیست (رشیدبیگی و یوسفی، ۱۳۹۳).

با توجه به این که این پژوهش تنها بر روی دانش‌آموزان شهر کرج انجام شده است، پس نمی‌توان در خصوص تعمیم نتایج به سایر دانش‌آموزان اظهار نظر کرد. پیشنهاد می‌شود که مطالعه در سایر شهرها تکرار شود تا شاهدی از بسط روابط به‌دست‌آمده فراهم شود. هم‌چنین مطالعه حاضر از نوع مطالعات همبستگی است لذا روابط به‌دست‌آمده را نمی‌توان به عنوان روابط علی تفسیر کرد.

منابع

اسلاوین، رابرت ای. (۱۳۹۳). روان‌شناسی تربیتی. ترجمه: یحیی سید محمدی. تهران: نشر روان.

- ثابت، مهرداد و جمشیدی فر، زهرا (۱۳۹۱). هنجاریابی مقدماتی آزمون حل مسئله اجتماعی. *یافته نو در روانشناسی*، ۷(۲۲)، ۱۱۳-۱۲۴.
- حمیدی، فریده؛ دماوندی، مجید ابراهیم و آق، جمشید (۱۳۹۳). بررسی رابطه منبع کنترل رفتار و خودپنداره با انگیزش پیشرفت، کنفرانس بین المللی *علوم رفتاری و مطالعات اجتماعی*، موسسه مدیران ایده پرداز پایتخت ویرا.
- حیدری تفرشی، غلامحسین (۱۳۹۱). رویکرد مدل یابی معادلات ساختاری در تبیین رابطه بین سبک دل بستگی و منبع کنترل با رضایتمندی زناشویی، در اعضای هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن. *فصلنامه تحقیقات مدیریت آموزشی*، ۳(۳)، ۲۳-۴۴.
- خوی نژاد، غلامرضا؛ رجایی، علیرضا؛ شکیب، عبدالحمید و رحیمی، فاطمه (۱۳۸۸). مقایسه استرس شغلی در مدیران مدارس با منبع کنترل درونی- بیرونی. *پژوهشنامه تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد*. ۴(۱۶)، ۱-۱۰.
- رشید بیگی، لیلا و یوسفی، فریده (۱۳۹۳). نقش تجربه‌های دینی در پیش‌بینی حل مسئله اجتماعی. *روانشناسی تحولی: روانشناسان ایرانی*، ۱۱(۴۱)، ۶۷-۸۱.
- زارع، حسین و محمدزاده، رجبعلی (۱۳۹۱). نقش صفات شخصیتی در پیش‌بینی انگیزه پیشرفت دانشجویان. *مجله دست‌آوردهای روان‌شناختی (علوم تربیتی و روانشناسی) دانشگاه شهید چمران اهواز*، ۴(۱۹-۳)، ۱۱۷-۱۳۸.
- سیف، علی‌اکبر. (۱۳۹۰). *روان شناسی پرورشی نوین: روانشناسی یادگیری و آموزش*. تهران: نشر دوران.
- شاه میرزائی، مهدیه (۱۳۹۱). *مقایسه اثربخشی آموزش به روش هوش‌های چندگانه و روش متداول بر انگیزش پیشرفت و عملکرد تحصیلی دانش آموزان دختر پایه پنجم ابتدایی در درس علوم*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبائی.
- شعبانی بهار، غلامرضا؛ یلفانی، علی و قارلقی، سجاد (۱۳۸۹). تعیین ارتباط منبع کنترل و سلامت عمومی دانشجویان ورزشکار و غیر ورزشکار دانشگاه تهران. *مجله مدیریت ورزشی*، ۷، ۴۳-۵۹.
- صالحی، مهدیه؛ کوشکی، شیرین؛ سپاه منصور، مزگان؛ تقی لو، صادق (۱۳۸۸). تعیین ساختار عاملی مقیاس سنجش حل مسئله اجتماعی: فرم کوتاه تجدید نظر شده. *تحقیقات روان‌شناختی*، ۱(۳)، ۲۵-۳۹.
- قهرمانی، محمد؛ آراسته نظر، زهرا و معمار، محمدعلی (۱۳۹۰). بررسی تأثیر منبع کنترل در فرسودگی شغلی آموزش‌یاران زن نهضت سوادآموزی شهر تهران. *فصلنامه مشاوره شغلی و سازمانی*، ۳(۸)، ۶۹-۸۴.
- لطفی عظیمی، افسانه؛ افروز، غلامعلی؛ درتاج، فریبرز و طاوسی، محترم نعمت (۱۳۹۵). نقش مسند مهارگری و خودکارآمدی در پیش‌بینی انگیزش تحصیلی دانش آموزان. *پژوهش در نظام های آموزشی*، ۱۸-۱.
- ولی زاده، لیلا؛ فتحی آذر، اسکندر و زمان زاده، وحید (۱۳۸۶). ارتباط ویژگی های یادگیری با پیشرفت تحصیلی دانشجویان پرستاری و مامایی. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۷(۲)، ۴۴۳-۴۵۰.

- Brunstien, J.C., & Maier, G.W. (2005). Aimplicit and self-attributed motives to achive: Two separate but interacting needs. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 205-222.
- Choon-HuatKohoo, H., Wong, M.L., & Koh, D. (2008). The effects of problem-based learning during medical school on physician competency: A systematic review. *Canadian Medical Association Journal*, 178(1), 34-41.
- Hassaskhah, J. & Jahedi, F. (2015). The Relationship between Locus of Control Orientation and Academic Achievement of Iranian English Major Students. *International Journal of English and Education*, 4 (2), 45- 57.
- Liebermanh, D., & Remedios, R. (2007). Do undergraduates' motives for studying Change as they progress through their degrees? *Educational Psychology*, 77(2), 379-395.
- Rebeca, W., & Shui-fong, L. (2013). The interaction between social goals and self-construal on achievement motivation. *Contemporary educational psychology*, 38, 136-148.
- Tella, A. (2007). The Impact of motivation on student's academic achievement and learning outcomes in mathematics among secondary school students in Nigeria. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 3(2): 149-156.
- Thompson, S.C., Sobolew-Shubin, A., Galbraith, M.E., Schwankovsky, L., Cruzen, D. (2013). Maintaining perception of control: Finding perceived control in low control circumstances. *Journal of Personality and Social Psychology*. 64: 293-304.

نقش منبع کنترل و توانایی حل مسئله اجتماعی در پیش‌بینی انگیزه پیشرفت دانش‌آموزان
Investigate the role of locus of control and social problem-solving competence in predicting students'

شپوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی